

Чоноров Ж.К.

АТА-БАБАЛАРЫБЫЗДЫН НАСААТ СӨЗДӨРҮНӨН ТАРБИЯ АЛСАК

Чоноров Ж.К.

ВОСПИТАНИЕ С НАСТАВЛЕНИЙ НАШИХ ПРЕДКОВ

Zh.K. Chonorov

EDUCATION FROM THE INSTRUCTIONS OF OUR ANCESTORS

УДК: 378.1

Жаш муундарды тарбиялоодо ата-бабаларыбыздын кылымдар бою сакталып, ар тараптан сыналган жана эффективдүү ыкмаларына жана улуттук өзгөчөлүгүнө ээ болгон элдик тарбия авангарды болгон. Себеби бул тарбиянын пайдубалында элдин кылымдар бою чогулткан бала тарбиялоонун мазмуну, мыйзамы жана принциптери жатат. Жаш муунду тарбиялоодо алар элдик жомокторду, макал-лакаптарды, элдик оюндарды, насаат үлгү ырларды, жаңылмачтарды, табышмактарды кеңири пайдаланышып, алардан мисалдарды келтиришип, талкуулашып жаш өспүрүм муундун бактылуу чыйрак жашоосуна жол көрсөтүшкөн. Макалада ата-бабаларыбыздын жаш муунду тарбиялоодо айткан насаат сөздөрү талкууланат. Бул насаат сөздөр кылымдар бою бүгүнкү күнгө чейин сакталган эффективдүү тарбия авангарды болгон. Ал элдик тарбия катары муундан муунга сакталып келген. Элдик тарбиянын пайдубалында элдин кылымдар бою чогулткан бала тарбиялоонун маңызы жана байыркы тарыхы жатат. Алардын баары элдик жомоктордо, макалдарда, лакаптарда, элдик оюндарда жана адабий чыгармаларда камтылган.

Негизги сөздөр: адеп-ахлак, тарбия, ата-эне, жаш муун, үй-бүлө, накыл сөз, бата, макал-лакаптар.

В воспитании подрастающего поколения авангардом было народное воспитание, сохранявшееся веками, проверенное и эффективное методами наших предков и имеющее национальную самобытность. Потому что в основе этого воспитания лежат содержание, законы и принципы воспитания детей, накопленные народом на протяжении веков. В воспитании подрастающего поколения они широко использовали народные сказки, пословицы, поговорки, народные игры, поучительные песни, пословицы, загадки, приводили примеры из них, обсуждали их и прокладывали путь к счастливой и крепкой жизни подрастающего поколения. В статье обсуждаются наставления наших предков по воспитанию подрастающего поколения. Наставления сохранившиеся на протяжении веков по сей день были авангардом эффективного воспитания. Оно сохранялось из поколения в поколение как написание. В основе духовно-нравственного воспитания лежит суть и древняя история воспитания детей, накопленная людьми на протяжении веков. Все они содержатся в народных сказках, пословицах, поговорках, народных играх и литературных произведениях.

Ключевые слова: нравственность, воспитание, родители, молодое поколение, семья, мудрое слово, благословения, пословицы и поговорки.

In the upbringing of the younger generation, the avant-garde was folk education, preserved for centuries, proven and effective by the methods of our ancestors and having a national identity. Because this education is based on the content, laws and principles of child rearing accumulated by the people over the centuries. In the

upbringing of the younger generation, they widely used folk tales, proverbs, sayings, folk games, instructive songs, proverbs, riddles, gave examples of them, discussed them and paved the way to a happy and strong life of the younger generation. This article discusses the teachings of our ancestors to educate the younger generation. The precepts that have survived through the centuries to this day have been the vanguard of effective parenting. It has been preserved from generation to generation as an edification. Spiritual and moral education is based on the essence and the ancient history of raising children, accumulated by people over the centuries. All of them are contained in folk tales, proverbs, sayings, folk games and literary works.

Key words: morality, upbringing, parents, young generation, family, word of wisdom, blessings, proverbs and sayings.

Бул жашоонун маңызын жогору дээнгелде түшүнгөн, ар намысты ыйык туткан, өнөр билимге бай, кадырман, Айкөл ата-бабаларыбыздын басып өткөн турмуш жолунан жаш муундарга осуят, насаат катары айткан накыл сөздөрүнөн таалим тарбия алсак, асыл ойлорун үлгү тутсак, руханий мурасын сактап, элибиздин камын көрсөк, бул жашоодо бактылууулуктун жылдызын тапкан болоор элек.

Алсак бүгүнкү күндө коомубузда болуп жаткан терс көрүнүштөр ар бир инсанды ойлондурбай койбойт. Себеби мындан ары мамлекетибиздин өнүгүүсү жаш муундардын таалим тарбиясына байланыштуу болот. Жаш муундарды тарбиялоодо ата-бабаларыбыздын кылымдар бою сакталып келген бала тарбиялоо ыкмасын колдонуу жакшы жардамын берери шексиз.

Дүйнөлүк ааламдашуу процессинде жаш муундарды туура тарбиялоо ар бир үй-бүлөдө орчундуу оорунду ээлейт. Алсак кыргыздын үй-бүлөсү байыртадан урмат-сыйдын, даанышмандыктын жана тазалыктын үлгүсү болуп келген. Жаш муунду жакшы тарбиялоодо ата-бабаларыбыз кылымдар бою жыйнаган материалдык жана руханий дөөлөттөрү колдонулган, бул болочок муундун көз караштарын, дүйнө туйумдарын калыптандырууда жогорку деңгээлде таасирин берген.

Кыргыз элинин көпчүлүгү көчмөнчүлүк турмушта жашап келишкен. Үй-бүлөлүк тарбиянын принциптери атадан балага калып өтүп сакталып келген. Ошол принциптер кийинки муундун кыйшаюусу кабыл алуусуна ээ болгон. Аны кыргыз элинде чоң ата-бабаларыбыздын керези, осуяттары деп коюшкан.

Элибиздин кылымдарды карыткан санжыралуу тарыхында айтылып келе жаткан ата-бабаларыбыздын касиеттүү, өрнөктүү сапаттары, адамкерчиликтери жашоонун сулуулугун арттырып, адептүүлүктүн, ыймандуулуктун үлгүлөрүн көрсөтүп турган. Жашоодо жакшылыктарды үмүт кылып, аны оорундатыш үчүн биримдик менен сергек жашоонун өрнөгүнө болгон ишенимдерин арттырып, турмуштук кыйынчылыктарга туруштук берип биримдикти, ынтымак-ырашкерчиликти туу тутуп, жакшы ой максат менен акылын айтып ой болушуп жашап келишкен. Ал убакта азыркы убактагыдай пикетке чыгуу, жер басып алуу, денесин сатуу, банги заттарын колдонуу, аракеттик, буйрутма адам өлтүрүү, ачкачылык жарыялоо сыяктуу терс көрүнүштөр болгон эмес.

Жаш муундарды тарбиялоодо ата-бабаларыбыздын кылымдар бою сакталып, ар тараптан сыналган жана эффективдүү ыкмаларына жана улуттук өзгөчөлүгүнө ээ болгон элдик тарбия авангарды болгон. Себеби бул тарбиянын пайдубалында элдин кылымдар бою чогулткан бала тарбиялоонун мазмуну, мыйзамы жана принциптери жатат. Жаш муунду тарбиялоодо алар элдик жомокторду, макал-лакаптарды, элдик оюндарды, насаат үлгү ырларды, жаңылмачтарды, табышмактарды кеңири пайдаланышып, алардан мисалдарды келтиришип, талкуулашып жаш өспүрүм муундун бактылуу чыйрак жашоосуна жол көрсөтүшкөн. Элдик чыгармалардын деңгээлин жогору баалап жана үй-бүлөдө баланы тарбиялоодо кеңири колдонушкан. Ата-бабаларыбыздын айткандары балдардын аң-сезиминде «ташка тамга баскандай» болуп калган.

Үй-бүлөдө баланы тарбиялоодо «Алтын куш», «Алп-каракуш», «Желмогуз кемпир», «Шайтан», «Албарсты» сыяктуу жомокторду балдарына айтып беришкен. Ошондой эле «Аалланы», «Периштелерди» да турмушта бала тарбиялоодо кеңири колдонуп келишкен. Мисал үчүн: «Таңдын атышы менен балам тур деп, алла-таала ырыскы бөлөт, уктап калсаң ырыскыдан каласың» дешкен. Ошону менен бала эрте туруп үй-бүлө иштерине аралашып эмгекчилдикке үйрөнүшкөн.

Жаш бала эртеңменен туруп, тамактанар алдында бети-колун жуубай тамактана баштаса, аны байкаган ата-эне «Балам, эгерде бети колунду жуубай тамак жесең, шайтан кошулуп жейт» дешер эле. Ал сөз дайым баланын кулагында болуп, шайтан кошулуп тамак жебесин деп бети колун жууп, тазалыкка үйрөнүшкөн.

Ата-эне балдарын жоопкерчиликтүү жана алла-тааланын алдында күнөө жаман иштерге барбаш үчүн. Балам «Адамдын эки желкесинде ак жана кара периште болот, жакшы иштерди жазасаң ак периште жазат, жаман иштерди жазасаң кара периште жазат ар бир адам, ал дүйнөдө жазган кылымышына жараша

жазасын алат» деген сөздөрүн айтышкан. Балдар бул сөздөргө ынанышып жаман иштерди жазабай, жакшы иштерди жасоого аракет кылып өзүнүн иштерин көзөмөлдөшкөн.

Балдары ой-келди же болбосо өз сөзүн көзөмөлдөбөй оюна эмне келсе ошону сүйлөй баштаса, ата-эне аны тыйып, «балам алла жакшы сөзгө да «оомийин» дейт, жаман сөзгө да «оомийин» дейт» балдарын жакшы ойлонуп сүйлөгөнгө үйрөтүп келишкен.

Элибизде жакшы сөз бар «Аксакалдын сакалы улуу, өзү ыйык» дешер эле. Бул сөздү уккан ар бир жаш бала, аксакалдуу карыяны көргөндө урматтап, сыйлап, орун бошотуп, ат менен келсе аттан түшүрүп турар урмат сый көрсөтөөр эле. Аны көргөн аксакалдар андай балдарды алкашып, кимдин баласы экендигин сурашып, бактулуу бол уулум, көп жаша дешип бата беришип балдардын көңүлдөрүн көтөрүшкөн. Ошондой эле элибизде жакшы сөз айтылып келет «Жамгыр менен жер көгөрөт, бата менен эл көгөрөт» [1]. Карылардын батасын алган уул-кыздар жакшы бактылуу жашаарында чексиз чындык бар.

Ата-энелер балдарына конок келгенде кызмат кылуунун жолдорун үйрөтүп келишкен. Үйгө конок келсе көрөрү менен «Ассалоому алейкум» деп салам беришкен. Үйгө киргенде конокторду төргө отургузуп бир алдың колуна суу куюп, сууну жаш балага куйдуруп, колдорун жууп бүтүп, аксакалдар балдарга бата беришкен, жакшылыктарды каалашкан, «колго суу куйгандын сообу өтө улуу» деп айтышчу. Элибизде меймандарга меймандостукту көрсөтүү, аларга дайыма көңүл бөлүү, урмат сый көрсөтүү жагын эч нерсеге салыштырып болбойт.

Жүрүү-туруу, адеп-ахлак боюнча да бир топ сөздөрдү айтышкан. Мисалга алсак: турган-отурганга, аттуу-жөөгө мурда салам айтат, жаш балдар аксакалдардын маңдайынан баспайт, жаш улууга биринчи болуп колун көкүрөгүнө алып бир аз ийилип салам берет. Улуулар сүйлөп жатканда жаштар анын сөзүн бөлбөйт деген сөздөрдү көп айтышкан [2].

Жүрүү-туруу, адеп-ахлак боюнча да жакшы сөздөрдү айтып келишкен. Мисалга алсак отурган-турганга, аттуу-жөөгө, мурда салам айтат деп накыл сөздөрүн айтып жаш муундарды туура жолго салып келишкен. Бул айтылган насаат сөздөр жаш балдардын жүрүү-туруу нормаларына айланып калган. Ошондой эле балдарын жашынан этият болууга үйрөтүп келишкен.

Чоң ата-апаларыбыз тамшануу менен элибиздин чыгаан уул-кыздары тууралуу балдарга айтып беришкен. Аябай кызыктуу кылып айтып бергендиктен балдар кызыгуу менен угушкан. Мындан үлгү алган балдар ошолордой болууга аракеттенишип жана өзүнүн элиндеги чыгаан инсандардын эрдиктери менен тааныш болушкан. Айтып олтурсак ата-

бабаларыбыздын бизге калтырган акыл-насаат сөздөрү турмуштун ар кандай кырдаалында айтылып келген.

Жаш муундарды Ата Журтун сүйүүгө тарбиялоо жаатында айтылган макалдардын да ролу өтө чоң. Терең философияны камтыган муундан-муунга өтүп, келе жаткан макалдар бүгүнкү күндө да нарктуулугун жоготпой келет. Элибизде төмөндөгүдөй макалдар айтылып келет: «Туулуп өскөн жердин топурагы алтын», «Эр жигит эл четинде, жоо бетинде», «Баатыр бир өлөт, коркок миң өлөт», «Атаңдан айрылсаң да, Ата Мекениңден айрылба», «Булбул үнүн сагынат, жигит элин сагынат», «Бирөөнүн элине султан болгончо, өз элинде ултан бол», «Эр жигит элин сагынат, өрдөк, каз көлүн сагынат», «Мекендин кадыры башка жерде билинет», «Жерин сүйбөс эл болбойт, элин сүйбөс эр болбойт». «Эр энеден туулат, эли үчүн өлөт». «Эл сагынбас эр болбойт, жер сагынбас ат болбойт». «Үйдө өлгөн жаманат, жоодо өлгөн салтанат» деген макалдар жаш муундарды эрдикке шыктантып, Ата Мекенин, эли-жерин сүйүүгө тарбиялап келет.

Ата-бабаларыбыздын ар бир айткан асыл, акыл насааттарын турмушубузда натыйжалуу колдонсок, коомубуз ар тараптан өнүккөн маданияттуу чыгаан инсандар менен толукталмак болор эле. Ар бирибиз ыймандуу болуп, ата-эне бир-туугандарга кайрымдуу болуп, ак пейилдүү иштерди жазап, ички сезимибизди жакшы ой-максаттар менен байытып, эмгекчилдикке үйрөнүп, өмүрдүн асылдуулугун, барктуулугун, нарктуулугун арттырып, коомдун сүйүктүү, ыймандуу адамдарынан болушка умтулуп, ага татыктуу болушубузду Улуу Жараткан насип кылсын!

Адабияттар:

1. Кыргыз адабияты: 5-кл.: Жалпы билим берүүчү мектеп. үчүн окуу китеби. / А.Ж. Муратов, Р.А. Асакеева, Б.А. Кыдырбаева – Б.: Билимкомпьютер, 2018. – 195 б.
2. Үй-бүлөдөгү мектепке чейинки бала тарбиясы: Педагогикалык окуу жайларынын окутуучулары, студенттерине жана ата-энелер үчүн колдонмо./ Т. Касымов, К.Миталипов – Бишкек 2010. – 140 б.
3. Алтыкеева Н.Ж., Итикулова А.Т. Кыргыз элдик дастандарында айтылган керээздерде бүгүнкү күндүн көйгөйлүү маселелеринин көтөрүлүшү. / Известия ВУЗов Кыргызстана. 2019. № 5. С. 199-202.